

studies

in textiel

Nonwoven

Teamwork aan een tapa

Restauratie van een tapa uit Tonga

Sjoukje Telleman en Marijke de Bruijne

Inleiding

In het kader van een workshop tijdens de opleiding tot Textielrestaurator aan de Universiteit van Amsterdam werd een *tapa* gerestaureerd, gedateerd rond 1800. Het betreft een doek uit Tonga, gemaakt van geklopte boombast en afkomstig uit de Egress-collectie. De tapa is gedecoreerd met geometrische motieven en grote stippen in rode en donkerbruine pigmenten. De conditie van de doek was voor behandeling zeer matig: de doek was ernstig vervormd en vertoonde vele gaten. Het uiterlijk van de doek was aangetast en de kans op het verergeren van de schade was aanzienlijk. Voor het behoud van de tapa was een restauratiebehandeling daarom noodzakelijk. Omdat het een object van boombast betreft, waren de voor textielobjecten meer gebruikelijke restauratietechnieken niet geschikt. Om die reden zijn afwijkende technieken toegepast. In dit artikel wordt beschreven hoe de tapa met behulp van vocht, stijfsel, Japans papier en teamwork werd gerestaureerd. De restauratie stond onder leiding van Regien Geerke.

Achtergrond

Tapa's zijn doeken gemaakt van geklopte boombast. Dergelijke doeken komen voor in verschillende delen van de wereld, zoals Noord- en Zuid-Amerika, Afrika en de Polyneisische eilanden. Ze kunnen verschillende gebruiksdoelen dienen: als kleding voor mannen en vrouwen, als tafel- en bedbedekking, als kamerdelers en voor rituele ceremonies. In Tonga en Samoa worden boombastdoeken nog steeds gemaakt door groepen vrouwen.¹

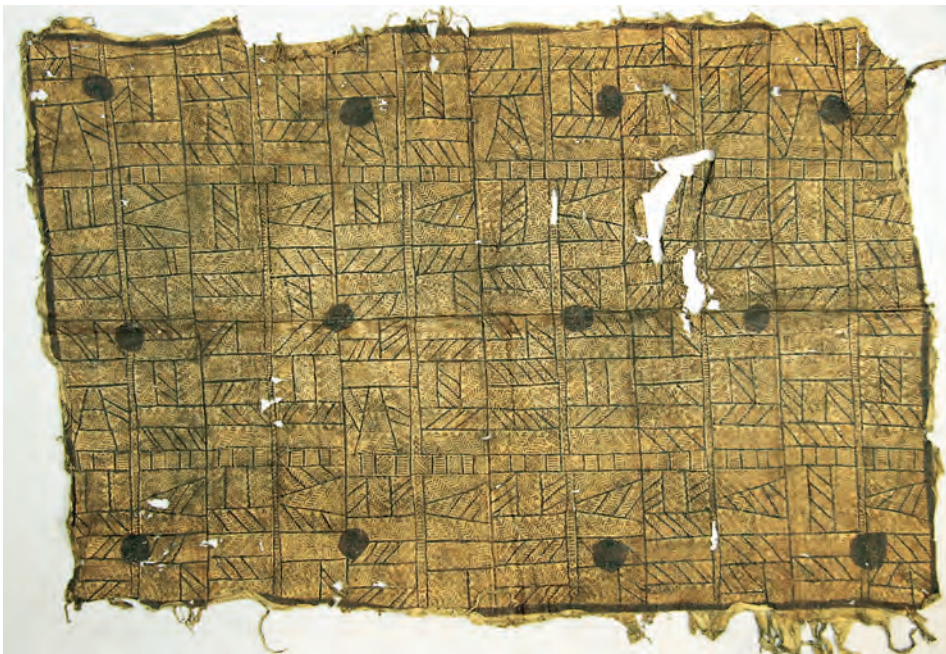
Boombastdoek wordt meestal van de binnenbast van de papiermoerbeiboom vervaardigd. Strookjes van de binnenbast worden geschild, geweekt in water en daarna tot bredere stroken geklopt. Door de stroken aan elkaar te kloppen en te plakken met behulp van een lijm vervaardigd uit planten ontstaat een doek. Daarna wordt de doek gedroogd

en gedecoreerd met lijm en verf. De boombast kan in verschillende richtingen in elkaar geklopt worden, waardoor lagen ontstaan. De doeken hebben dus geen weefpatroon, het zijn *non-wovens*.

De tapa

De behandelde tapa is afkomstig uit Tonga, een eilandengroep van Polynesië, gelegen in de Grote Oceaan. Het gaat om een min of meer rechthoekige doek van 187 x 135 cm, met langs de randen nog restanten van franje (afb. 1). De doek is zowel beschilderd als bedrukt met pigmenten. De decoraties bestaan uit een gestempeld geometrisch patroon in bruintinten met bruinzwarte lijnen en twaalf grote roodbruine stippen die zijn opgeschilderd. De decoraties zijn aangebracht aan de voorkant; aan de achterzijde zijn ze minder goed zichtbaar.

De tapa is afkomstig uit de collectie van de Egress Foundation in Amsterdam (inv. nr. SST 666). Deze stichting werd in 2000 opgericht door Seth Siegelaub. Siegelaub was kunsthedelaar en curator in New York en hij speelde een belangrijke rol in de promotie van moderne, conceptuele kunst aldaar. Daarnaast had hij een passie voor textiel, met name voor de sociaalhistorische context van handgeweven textiel. In 1997 publiceerde

1 Onbehandelde tapa uit Tonga. Foto: Stichting Egress Foundation Amsterdam.

2 Inrichten van de tentoonstelling *Seth Siegelaub: Beyond Conceptual Art* in het Stedelijk Museum Amsterdam. Op de foto zijn verschillende tapa's te zien, onder andere uit Congo en Papua Nieuw Guinea. Foto: Marijke de Bruijne.

3 Inrichten van de tentoonstelling *Seth Siegelaub: Beyond Conceptual Art* in het Stedelijk Museum Amsterdam. Op de foto zijn verschillende tapa's te zien uit Congo, waaronder een kledingstuk van boombast. Foto: Marijke de Bruijne.

hij de eerste algemene bibliografie over textielgeschiedenis, de *Bibliographica Textilia Historiae*.² Hij verzamelde boeken over textiel en van daaruit begon hij ook het met verzamelen van textiel zelf. Deze verzameling werd ondergebracht in de Egress Foundation. De collectie omvat weefsels uit alle tijden en uit de hele wereld.³

Van december 2015 tot april 2016 werd in het Stedelijk Museum Amsterdam een tentoonstelling gewijd aan de verschillende activiteiten van Seth Siegelaub, getiteld *Seth Siegelaub: Beyond Conceptual Art*.⁴ Men name zijn textielcollectie was een belangrijk onderdeel van de tentoonstelling. Er waren vele weefsels te bewonderen, evenals hoofddeksels en enkele kostuums uit alle hoeken van de wereld. Siegelaub werd op een gegeven moment ook gegrepen door tapa's, mogelijk vanwege de vaak zeer aansprekende abstracte decoraties en motieven. Hij verzamelde vooral boomschorsdoeken uit Congo en Oceanië.⁵ Op de tentoonstelling werden dan ook een flink aantal tapa's gepresenteerd, niet alleen in de vorm van doeken maar ook in de vorm van kledingstukken van geklopte boomschors (afb. 2 en 3).

Conditie

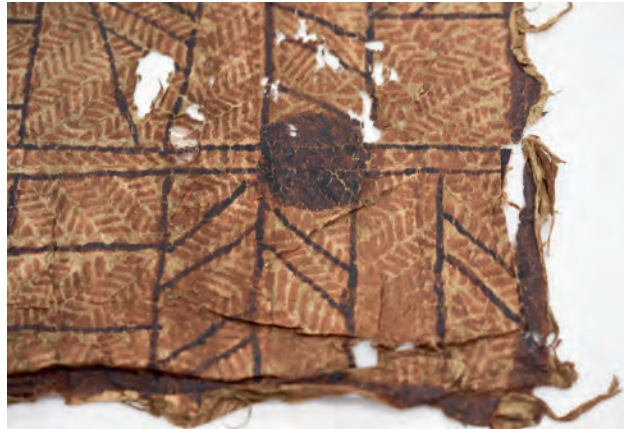
De tapa werd behandeld in het kader van een workshop die de auteurs volgden tijdens hun opleiding tot textielrestaurator aan de Universiteit van Amsterdam. De workshop

werd gegeven door Regien Geerke, zelfstandig restaurator van etnologische objecten. De behandeling werd in de zomer van 2016 uitgevoerd in het textielatelier van de opleiding in Amsterdam.

De doek was ernstig vervormd, was niet meer haaks en zat vol met vouwen, kreukels, gaten en gaatjes (afb. 4 en 5). Meest prominent was een zeer groot gat in het midden van de doek met daar omheen veel andere gaten (afb. 1). Ook de randen vertoonden veel scheuren. Door deze schade werd de constructie en stevigheid van de tapa aangetast. Hij maakte het object kwetsbaar en gevoelig voor verder uitscheuren van het materiaal. Deze matige conditie tastte niet alleen het uiterlijk van de tapa aan, maar had ook grote gevolgen voor het behoud ervan. Wanneer niets aan deze schade gedaan zou worden was er een aanzienlijke kans dat de conditie verder achteruit zou gaan.

Doel van de behandeling

Het doel van de behandeling was in de eerste plaats om de tapa beter hanteerbaar en minder kwetsbaar te maken. Dit zou bewerkstelligd kunnen worden door het ondersteunen van de doek en het consolideren van de gaten. In tweede instantie bestond de wens om de tapa weer presentabel te maken. Dit laatste hield niet in dat de tapa er 'als nieuw' uit zou gaan zien. Het terugbrengen van objecten naar 'de oorspronkelijke staat' is nagenoeg nooit mogelijk. Verzwakte weefsels en vezels zijn moeilijk te ondersteunen en scheuren of gaten zijn zelden onzichtbaar te herstellen. Bovendien vinden we het meestal niet erg om te laten zien dat een object oud en gebruikt is: dat toont juist dat een object een geschiedenis heeft. De tapa had zeer veel kleine gaatjes die geen invloed hebben op de constructieve stevigheid van het object. Daarom is besloten om niet al die kleine gaatjes op te vullen. De behandeling van deze tapa was vooral gericht op het stabiliseren van het object om het te behouden voor de toekomst. Het verbeteren van het uiterlijk kwam op de tweede plaats.

4 Detail tapa met scheuren en gaten. Foto: auteurs.

5 Detail tapa met scheuren en gaten. Foto: auteurs.

Behandeling

Omdat het een *non-woven* object betreft konden de meer gebruikelijke restauratietechnieken voor textiel niet ingezet worden. In andere gevallen zouden we er bijvoorbeeld voor kiezen om een steunvoering te plaatsen aan de achterzijde van de doek. Dit is vaak een goede manier om textiel te verstevigen. Problematisch aan de tapa is dat je hier niet in kunt naaien: de tapa heeft immers geen weefstructuur. Alle eventuele naaisteken zouden visueel direct opvallen. Ook zou het gaatjes in het object opleveren en biedt deze techniek weinig constructieve stevigheid in een dergelijk object. Daarom zijn andere technieken toegepast. Gekozen is voor een combinatie van Japans papier en stijfsel.

De behandeling bestond uit verschillende stappen. Stap één was het verwijderen van vervormingen door middel van het vlakken van het weefsel en stap twee het stabiliseren en camoufleren van de schade door middel van het ondersteunen van de gaten.

6 Invochten met Sympatex®.
Foto: auteurs.

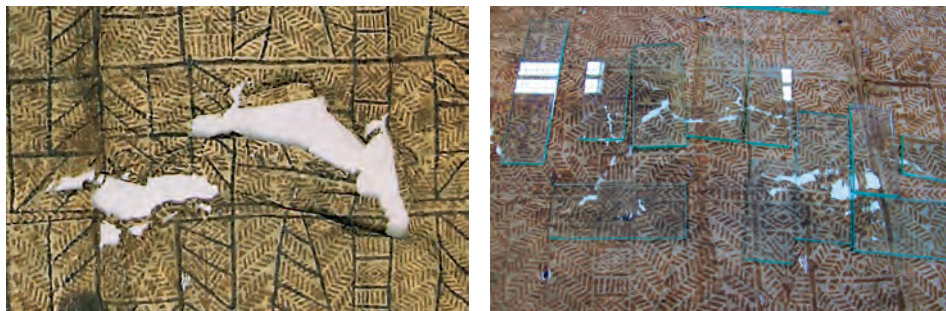
Vlakken

Voordat de gaten in de tapa gestabiliseerd konden worden, moesten eerst de vervormingen uit de doek worden verwijderd. De hoeken moesten weer haaks gemaakt worden zodat het object weer zijn min of meer rechthoekige vorm terugkreeg. Daarnaast moesten de vouwen en kreukels zoveel mogelijk gevlakt worden. Dit werd gedaan door het toevoegen van een minimum aan vocht. Hierdoor worden de vezels weer soepel en kunnen ze makkelijker gemanipuleerd worden. De vochtigheid van de gehele tapa werd heel voorzichtig verhoogd met behulp van Sympatex®, een weefsel met een membraan dat maar naar één kant vocht doorlaat (afb. 6). Na het in vorm brengen van de hele doek tot een rechthoek is deze onder druk weer te drogen gelegd (afb. 7).

7 Drogen onder druk. Foto: auteurs.

Vervolgens zijn vouwen en kreukels rond de gaten en randen plaatselijk gevlakt op een vergelijkbare manier. Bij het terugvouwen van de vervormde vezels bleken veel gaten een stuk kleiner te zijn dan ze in eerste instantie leken: vaak was nog een groot gedeelte van het oorspronkelijke materiaal aanwezig in de omgekrulde randen, waarmee de gaten weer gedeeltelijk opgevuld

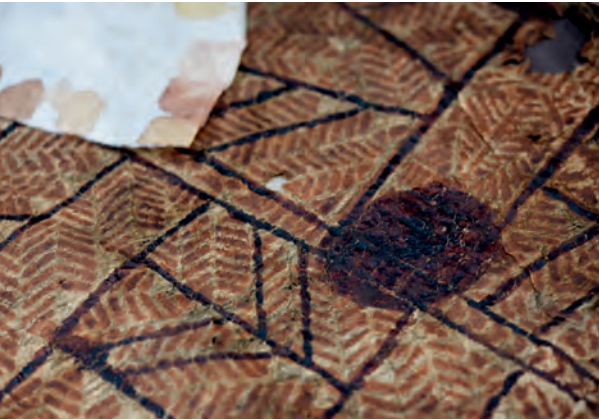

8 Detail gaten voor behandeling. Foto: auteurs. 9 Detail gaten na vlakken. Foto: auteurs.

10 Detail franjerand na vlakken. Foto: auteurs.

konden worden. Een aantal gaten die in eerste instantie erg groot leken, bleken niet meer dan scheuren te zijn (afb. 8 en 9). Dit was een belangrijke stap in het proces, aangezien hierdoor in een later stadium minder steunmateriaal toegevoegd hoefde te worden. Dezelfde techniek is gebruikt voor het vlakken van de franjeranden die nog gedeeltelijk aanwezig waren (afb. 10).

11 Detail tapa met verfproefje. Foto: auteurs.

12 Detail tapa na camouflage van het gaatje. Foto: auteurs.

13 Gaten na stabiliseren met patches, achterzijde. Foto: auteurs.

14 Gaten na stabiliseren met patches, voorzijde. Foto: auteurs.

Stabiliseren en camoufleren

Na het vlakken waren de gaten uiteraard nog steeds kwetsbaar. Ze werden daarom ondersteund, en tegelijkertijd gecamoufleerd. Het was wenselijk daarvoor een materiaal te kiezen dat in een passende kleur geverfd kan worden. Anders zou de schade na het ondersteunen te veel in het oog vallen. Daarbij moest een verf gekozen worden die zo stabiel mogelijk is, niet of nauwelijks verkleurt en niet uitloopt.

Voor het ondersteunen van de gaten werd gekozen voor Japans papier. Japans papier is heel sterk en verkrijgbaar in zeer veel soorten en diktes. Het is net als de tapa zelf een

non-woven, gemaakt van cellulosemateriaal. De vezelige structuur van Japans papier lijkt erg op de structuur van de geklopte boombast, waardoor het visueel wegvalt in het object. Geweven textielmateriaal zou veel meer in het oog vallen. Bovendien is Japans papier heel makkelijk te vormen, te plakken en te verven. Gekozen is voor een papier-soort met eenzelfde soepelheid als de tapa. Belangrijk is dat een geschikte dikte wordt gekozen die stevig genoeg is, maar niet zo dik dat het spanningen oplevert in het originele materiaal. Het papier is vervolgens in verschillende tinten bruin geverfd met een stabiele en lichte verf (afb. 11 en 12). Omdat de kleur van de tapa niet overal exact hetzelfde is en de tapa gedecoreerd is in verschillende tinten, werd het Japans papier met opzet niet egaal geverfd.

Na het verven is het camouflagemateriaal aan de achterkant van het weefsel geplaatst met zetmeellijm. Zetmeel, ook wel bekend als 'stijfjel', wordt veel gebruikt in combinatie met Japans papier. Het is vloeibaar en je kunt zelf bepalen hoe dik of dun je het wilt gebruiken. Het droogt vrij snel maar niet te snel, waardoor je er goed mee kunt werken, en het is sterk en reversibel.⁶

Al het werk vond aan de achterkant plaats. De vorm van elk gat werd overgenomen en uit Japans papier gehaald. Door het papier te scheuren krijgt de patch 'rafelige' randen die goed uitgevezeld kunnen worden en daardoor een zachte overgang met de boombast vormen. Dit garandeert een goede hechting. De randen van de patch werden ingesmeerd met stijfjel. Met een Japanse kwast werd de patch al tamponnerend op de tapa bevestigd. Door het tamponneren wordt het papier uitgevezeld en ontstaat een goede hechting met de boombast. Tot slot werd elke patch onder lichte druk gedroogd.

Zo werden alle grotere gaten in de doek behandeld. Kleinere gaatjes, die geen risico vormden voor het behoud van de boombast, zijn onbehandeld gebleven. Hierna werd de doek omgekeerd om het resultaat te bekijken (afb. 13 en 14). Vervolgens werden nog enkele aanvullingen en aanpassingen uitgevoerd.

De behandeling was een gezamenlijk project waar we met vier vrouw sterk een paar dagen aan gewerkt hebben (afb. 15).

15 Teamwork.
Foto: Michelle Vergeer.

Resultaat

De tapa heeft zijn vorm weer teruggekregen, de vouwen en kreukels zijn verwijderd, de franjes gevlakt, de gaten zijn 'kleiner' gemaakt en ondersteund. De tapa heeft zijn constructieve stevigheid terug en is door de behandeling weer stabiel. Daarnaast is het uiterlijk van de tapa verbeterd: de doek oogt niet als nieuw maar is visueel weer een geheel geworden.

Bij een restauratie moet altijd een balans worden gevonden tussen 'voldoende' en 'te veel'. Het doel van restauratiebehandelingen is altijd om het object in zijn waarde te laten, waarbij zo veel mogelijk van het oorspronkelijke materiaal wordt behouden en zo min mogelijk nieuw materiaal wordt toegevoegd. Omdat het bij deze tapa voor de constructieve stevigheid niet nodig was om alle kleine gaatjes te behandelen werd ervoor gekozen niet alle gaatjes te ondersteunen. De grootste gaten zijn als eerste behandeld, om het object zijn stabiliteit terug te geven. Daarna kwamen de iets kleinere gaten aan de beurt. Wat tijdens deze behandeling opviel was dat kleinere gaatjes steeds meer in het oog vielen wanneer grotere gaten ondersteund en gecamoufleerd waren. Het was dan ook belangrijk om op tijd te stoppen en niet eindeloos door te gaan totdat toch nog alle gaatjes ondersteund waren.

Het belangrijkste doel van de behandeling was het stabiliseren van het doek; het verbeteren van het uiterlijk kwam op de tweede plaats. Dit is terug te zien in de wijze waarop

16 Tapa na behandeling. Foto: auteurs.

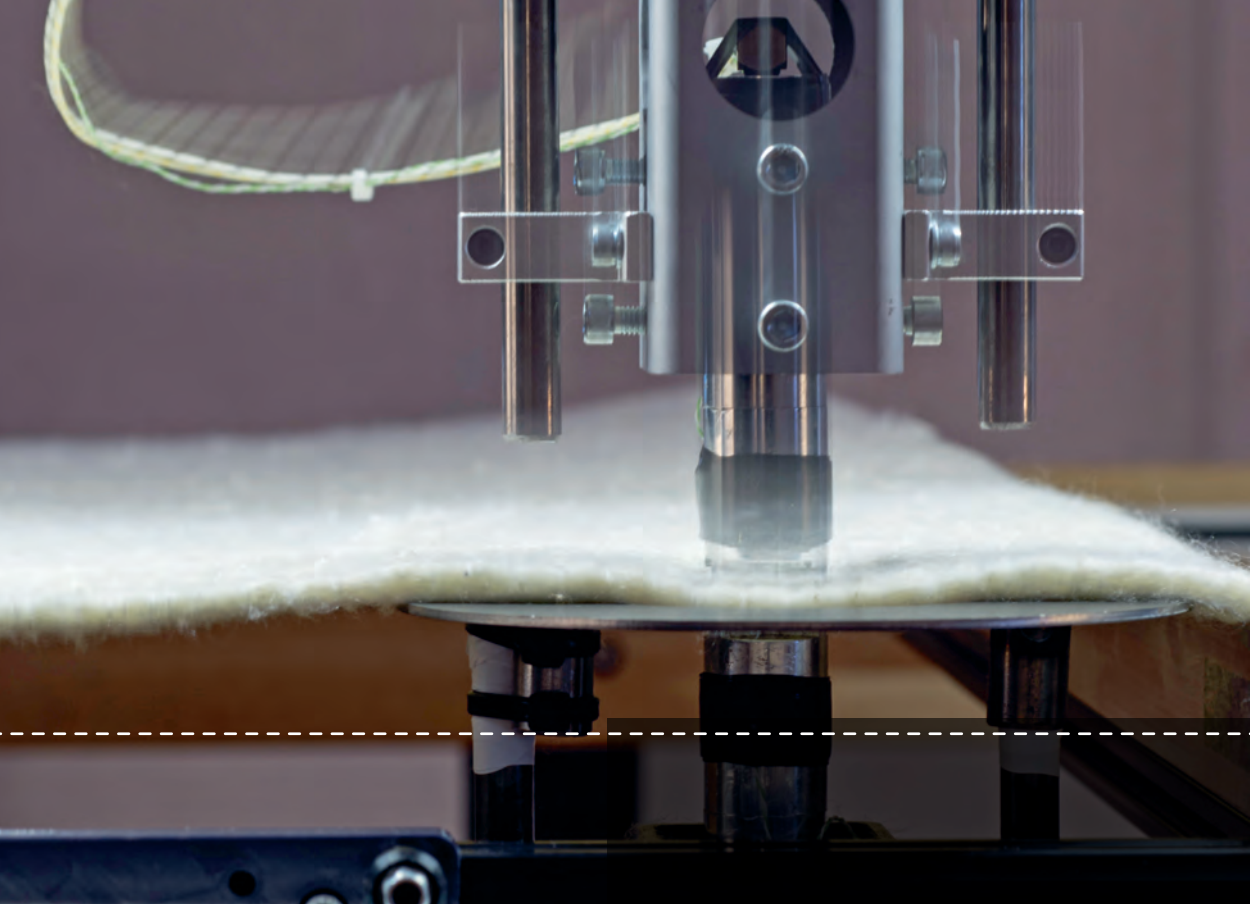
is gecamoufleerd. Er is niet voor gekozen om de decoraties en het patroon door te laten lopen bij de camouflage. Daardoor zijn de toegevoegde steunweefsels goed zichtbaar. Dit is met name te zien aan de randen van de tapa. Van enige afstand valt de schade echter niet meer op en kan de tapa weer als één geheel bewonderd worden (afb. 16).

Dank

Wij danken Regien Geerke, zelfstandig restaurator ethnologische objecten; Emmy de Groot, zelfstandig textielrestaurator en docent Universiteit van Amsterdam; Universiteit van Amsterdam, opleiding Conservering en Restauratie van Cultureel Erfgoed; Stichting Egress Foundation Amsterdam.

Noten

- 1 Voor meer info over achtergronden en het maakproces van tapa's zie het artikel van dr. Wonu Veys elders in deze uitgave.
- 2 Seth Siegelau, *Bibliographica Textilia Historiae* (New York/Amsterdam 1997).
- 3 In 2014 hield Emmy de Groot een lezing over Seth Siegelau en zijn activiteiten op het gebied van textiel voor het Voorjaarssymposium van de Textielcommissie. Zie: Emmy de Groot 'Stof die ertoe doet', *Studies in Textiel* 3 (2016) 55-67.
- 4 De auteurs van dit artikel hielpen mee met het inrichten van de tentoonstelling.
- 5 Op de website van Egress Foundation is alle textiel te raadplegen die op de tentoonstelling te zien was. Zie de website www.egressfoundation.net (bezoekt 8 november 2019).
- 6 Crystal Maitland, 'Microscopy for Paper Conservation: Comparing Various Adhesives and Examining Wheat Starch Paste Preparation Methods', *The Book and Paper Group Annual* 29 (2010) 129-138; V. Daniels, 'The reversibility of starch paste', in: *Lining and backing, The support of paintings, paper and textiles. Papers delivered at the UKIC Conference, 7-8 November 1995* (London 1995) 72-76; B. van Velzen, 'De samenstelling en bereiding van stijfjesel', *CR. Interdisciplinair tijdschrift voor conservering en restauratie*, (2005) 20-23; 'Wheat Starch Paste', in: Canadian Conservation Institute, *CCI Notes* 11,4 (Ottawa 1993); AIC Conservation Wiki, American Institute for Conservation of Art and Historic Works (AIC), Book and Paper Group, zie: http://www.conserva-tion-wiki.com/wiki/BPG_Adhesive_Recipes_and_Tips (bezoekt 8 november 2019).

studies in textiel

Nonwoven, wat is dat eigenlijk? Kenmerkend voor dit textielmateriaal is dat het niet geweven of gebreid is. Het gaat om losse vezels die aan elkaar worden gehecht tot een vlies. Er is een grote diversiteit aan eigenschappen en gebruik in de non-wovens. Zoals de met veel geduld tot tapan geklopte boombast, een traditie die van groot belang is voor de dorpsgemeenschap in Polynesië. Of de ontwerper die zoekt naar een innovatieve methode om duurzame vezels duurzaam te verwerken. Of de kunstenaar die met plantaardige wortelstelsels een jurk laat groeien. In deze *Studies in Textiel* maakt u kennis met een interessante selectie aan nonwovens.

